

מאפס בעיות לאפס ידידות - מבט מאנקרה

חי איתן כהן ינרוג'ק וד"ר מירה צורף

התבטאותו הבוטה האחרונה של ראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאייפ ארדואן, על הממשל הזמני במצרים ובמיוחד על שר ההגנה, הגנרל עבד אל-פתאח אל-סיסי, לפיה הוא אינו מכבד את אלה שאינם מכבדים את עקרון ריבונות העמים, גרמה לתגובה חריפה לא פחות של המצרים, במסגרתה הוכרז השגריר הטורקי בקאהיר, חוסיין אבני בוטסאלי, אישיות בלתי רצויה. ואולם, היחסים בין שתי המדינות לא הגיעו למבוי סתום כתוצאה מתקרית דיפלומטית בודדת. ההידרדרות ביחסי מצרים-טורקיה היתה תוצאת שורה של תקריות שראשיתה בביקורו של ארדואן בקאהיר ב-2011, שעה שהצליח לעורר תרעומת בקרב חברי תנועת האחים המוסלמים כשהצהיר באחד הראיונות שהעניק לטלוויזיה המצרית שהוא מקווה שהמשטר החדש במצרים יהיה חילוני, והוסיף עוד כי על מצרים לאמץ חוקה חילונית שכן, כך הבהיר, המודל הטורקי הוא ראייה לכך שהחילוניות אינה בהכרח אויבתה של הדת. המשכה של ההידרדרות ביחסים בין שתי המדינות באוגוסט 2013, עת הורתה מצרים לשגרירה באנקרה לשוב לקהיר בעקבות ניסיונותיה של טורקיה לערער על הלגיטימיות של ממשלת המעבר המצרית כתוצאה מהעימותים האלימים שהתחוללו בעריה של מצרים בין תומכי הנשיא המודח, מוחמד מורסי, לבין כוחות הצבא. בעקבות זאת תבע ארדואן את כינוסה הדחוף של מועצת הביטחון במטרה להפסיק את מה שהוא כינה "הטבח במצרים" וקרא לשגריר הטורקי בקאהיר לשוב לאנקרה לצורך התייעצויות. בעשותה כן קיוותה טורקיה ליצור אפקט דומינו ולגרור למדינות נוספות ללכת בעקבותיה. משנוכחה לדעת כי תוכניתה לייצר אפקט דומינו לא צלחה החזירה טורקיה כעבור שבועיים את שגרירה לקאהיר ואולם, מצרים לא רק שלא גמלה לה בהחזרת השגריר המצרי לאנקרה אלא טרחה להבהיר כי היא רואה בהתנהלותו של ארדואן התערבות בענייניה הפנימיים וניסיון לסדוק את הסולידאריות השוררת בקרב אזרחיה. זוהי, לדעת המצרים, חריגה בוטה מן הנורמות הדיפלומטיות המקובלות. דוברו של נשיאה הזמני של מצרים אף טרח להצהיר כי המצרים אינם זקוקים לשיעורים פרטיים מ"סוכנים מערביים". במישור הפרקטי הצהירה מצרים כי לא תאפשר לארדואן להגיע לשטחה ואף הפסיקה לשדר את הסדרות הטורקיות הפופולאריות בערוצי הטלוויזיה הממלכתיים.

את מדיניותו של ארדואן כלפי מצרים ניתן להבין על רקע מסכת יחסיו עם הצבא הטורקי והמאבק הבלתי מתפשר שהוא ניהל נגדו. למעשה מאז החל ארדואן את הקריירה הפוליטית שלו הוא נמנה על נאמניה של התנועה האסלאמית בטורקיה בהנהגתו של נגימטטין ארבאקאן, שזכה לכינוי "מוג'אהיד" (לוחם למען האסלאם). ארבאקאן היה זה שהביא את בשורת האסלאם הפוליטי לטורקיה החילונית עוד ב-1971. הוא עמד בראש מפלגת הרווחה האסלאמית ב-1996 ואף כהן בין השנים 1996-1997 בתפקיד ראש הממשלה בטרם הדיח אותו הצבא מתפקידו ב-28

בפברואר 1997 בהפיכה שזכתה לכינוי "פוסט מודרנית" (בשל העובדה שהצבא לא תפס את השלטון בפועל מיד עם תום ההפיכה), לאחר שהואשם בחתירה תחת החוקה החילונית של המדינה ובאיסלומה. הצבא הטורקי לא הסתפק אך ורק בהדחתו של ארבאקאן אלא רדף גם את ממשיכי דרכו ובכלל אלה גם את ארדואן, שנאסר ונכלא על ידי השלטונות בשנת 1999 על מנת למנוע ממנו לרוץ לבחירות לפרלמנט שכן, על פי החוק הטורקי דאז, אסירים לשעבר מנועים היו מלכהן כחברי פרלמנט. על רקע נסיבות אלה ניתן להבין הן את הזיקה האידיאולוגית בין ארדואן לנשיא המצרי המודח, מורסי, והן את הביקורת הנוקבת של ראש ממשלת טורקיה כלפי הצבא המצרי והגנרל אל-סיסי, שלטענתו הדיחו מן הנשיאות נשיא נבחר בהפיכה צבאית. אין לתמוה על כך כי כמי שחווה על בשרו את נחת זרועו של הצבא הטורקי חש ארדואן הזדהות מלאה עם מוחמד מורסי.

סיסי: 'יא אלה, אחי, חזור לארצך ולא תתערב באנינו הפנימיים!
ארדואן: 'רע...רע... כש אני אצדק אני נראה מה זה דמוקרטי!'

ואולם, על אף הקרבה בין מורסי לארדואן, מן הראוי לציין כי ההתקרבות הטורקית למדינות הערביות חלה בטרם עלה מורסי לשלטון. ראייה לכך מהווה ספרו של שר החוץ אחמט דאוטאולו, "עומק אסטרטגי" (2001), שבו הוא מציע להדק את היחסים בין טורקיה למדינות ערב על מנת שיתאפשר לה לשוב להיות גורם מוביל ובעל השפעה במזרח התיכון – מעמד ממנו נהנתה בתקופה העוסמאנית.

לאור האמור לעיל ברי הוא שארדואן חושש שמא גורלו עלול להיות דומה לזה של מורסי ולפיכך לא יכול היה שלא להגיב בדרכו הבוטה על הדחתו של הנשיא המצרי. שכן, שתיקה עלולה הייתה להתפרש כהשלמה עם אפשרות הדחתו שלו על ידי הצבא הטורקי. אשר על כן, ניתן להסיק כי האמפתיה האישית של ארדואן למורסי, כמו גם האידיאולוגיה האסלאמיסטית שבה דוגלים השניים ורצונם להשליטה במדינותיהם באמצעים דמוקרטיים, הם שהכתיבו את מדיניות החוץ הטורקית כלפי מצרים. ראייה לכך משמש נאומו של ארדואן בקהיר אותו נשא בנובמבר 2012, נאום שהיה רווי בציטוטים מן הקוראן, ובו הצהיר בין השאר כי "אנו (קרי: המוסלמים) ראויים להיות מנהיגי האזור כיוון שאנו מאמינים שאנו נעלים (superior) ובכוחנו להשיב את ההיסטוריה למסלולה" (רמז לעליונות האסלאם על הלא מוסלמים תוך קריצה גם לפלסטינים).

ואולם, הדחתו של מורסי על ידי הצבא המצרי ומלחמת האזרחים בסוריה שיבשו לחלוטין את תוכניותיו של ארדואן. מדיניות החוץ הטורקית הנוקשה כלפי מדינות האזור הובילה לבידודה של אנקרה. זאת ועוד, טורקיה לא הצליחה להגיע לפתרון הסכסוך המתמשך שלה עם קפריסין. ובאשר ליחסיה של טורקיה עם ישראל הרי על אף התנצלותה של ישראל, סוגיית הפיצויים לנפגעי המשט טרם נפתרה ויחסי ישראל-חמאס גם הם מקשים על שיקום היחסים בין שתי המדינות. בדידותה של טורקיה הגיעה לשיאים חסרי תקדים בעקבות עמדתה בסוגיית מלחמת האזרחים בסוריה. גם יחסיה עם לבנון הגיעו לשפל חסר תקדים, זאת בעקבות חטיפת טייסי חברת התעופה

הלאומית הטורקית טורקיש אירליינס על ידי קבוצות שיעיות ב-9 באוגוסט 2013 במטרה לשחרר מחבלים שיעים הכלואים בסוריה. עד להדחתו של מורסי היתה מצרים למעשה המדינה היחידה שהתייצבה לצידה של טורקיה, אך עם הדחתו איבדה טורקיה את אחרונת ידידותיה.

בנסיבות אלה ניסח יועצו הבכיר של ארדואן לענייני מדיניות חוץ, איבראהים קאלין, את דוקטרינת מדיניות החוץ הטורקית המגדירה את מעמדה הנוכחי של טורקיה בזירה המזרח תיכונית כ"בדידות מזהרת" (Değerli Yalnızlık - Precious Loneliness). על פי הדוקטרינה הנ"ל, את מקומם של האינטרסים הלאומיים תופסים מעתה בראש סדר העדיפויות הלאומי הערכים המוסריים האסלאמיים. ואכן, טורקיה מסכנת את קשריה הכלכליים ההדוקים עם מצרים שנרקמו מיד לאחר הדחתו של חוסני מובארכ ואשר כללו כארבעים הסכמי שיתוף פעולה כלכליים. זאת ועוד, בשל מלחמת האזרחים בסוריה עושות דרכן משאיות טורקיות לירדן ולערב הסעודית דרך מצרים והדרדרות היחסים בין שתי המדינות מסכנת גם את ההסכמות הללו.

ואולם, למרות הורדת דרג היחסים הדיפלומטיים בין טורקיה למצרים והמתח השורר בין שתי המדינות יש יסוד סביר להניח כי בעקבות הבחירות לנשיאות ולפרלמנט העתידות להתקיים במצרים עשוי לחול שינוי ביחסים בין שתי המדינות. עד אז קרוב לוודאי שטורקיה תמשיך להתכנס אל תוך בדידותה המזהרת או שתפעל לעיצוב מדיניות חוץ חלופית שתהפוך אותה לשחקנית מפתח באזור.